

המלחמה הקרה מתחממת - משמעויות לישראל

אלדד שביט, אודי דקל וענת קורץ | 21 בפברואר, 2022

ההתרחשויות סביב משבר אוקראינה, בין שימומשו איומי רוסיה בפלישה ובין שמדינות ברית נאט"ו ורוסיה יגבשו הסכמות שלעת עתה יסירו את האיום במתקפה רוסית נגד אוקראינה, כבר יוצרות אתגרים לסדר הבינלאומי הקיים מזה כשלושה עשורים והן בעלות השלכות ישירות ועקיפות, מיידיות ולטווח הרחוק יותר, על המזרח התיכון בכלל וישראל בפרט. גם אם תעדיף "לשבת על הגדר", על ישראל לצדד בעמדת וושינגטון לאור היחסים המיוחדים בין המדינות והמחויבות האמריקאית לביטחונה. בין היתר, מומלץ לישראל להימנע מכניסה לעימות עם הממשל, בוודאי בפומבי, גם אם יחתם בתקופה הקרובה הסכם חדש עם איראן. בה בעת, יש לשמור בשלב זה ככל האפשר על ערוצי הידברות עם מוסקבה - גם בשל הצורך החיוני להימנע מחיכוך צבאי בזירה הצפונית. בנוסף, על ישראל להמשיך ולבסס את קשריה עם מדינות האזור ולהעביר להן מסרים חיוביים, כדי להיערך לאפשרות של זעזועים פנימיים בהן עקב השלכותיו של המשבר הבינלאומי ובמטרה למנוע נסיגה בתהליך הנורמליזציה.

המערכת הבינלאומית נערכת לאפשרות, שלראשונה מאז מלחמת העולם השנייה תפתח רוסיה במערכה רחבה באירופה תוך נכונות להתעמת עם המערב בהובלת ארצות הברית. נשיא רוסיה ולדימיר פוטין רכז כוח צבאי כביר סביב אוקראינה כדי לאותת שהקרמלין רואה בשינוי הפרו-מערבי של הרפובליקה הסובייטית לשעבר איום חמור שיש לעצרו, גם במחיר מלחמה. למדינות המערב ברור כי המהלכים הצבאיים סביב אוקראינה נועדו, מעבר לרצון להבטיח שליטה הדוקה יותר על התנהלות קייב, לחולל שינוי מהותי בסדר העולמי, באופן שייתן מענה לשאיפתו של פוטין להחזיר את עטרת רוסיה ליושנה ולשקם את מעמדה כמעצמה, אשר אבד לה עם קריסת ברית המועצות. לכך מתווסף רצונו של פוטין להסב לאחר או למצער לבלום את התרחבות ברית נאט"ו מזרחה, בהכרח על חשבון האינטרסים של רוסיה במרחב הפוסט-סובייטי, תוך הצבת איום גובר על ביטחונה. ללא ספק, ההתרחשויות סביב משבר אוקראינה, בין שימומשו איומי רוסיה בפלישה ובין שמדינות ברית נאט"ו ורוסיה יגבשו הסכמות שלעת עתה יסירו את האיום במתקפה רוסית נגד אוקראינה, כבר יוצרות אתגרים לסדר הבינלאומי הקיים זה כשלושה עשורים והן בעלות השלכות ישירות ועקיפות, מיידיות ולטווח הרחוק יותר, גם על המזרח התיכון.

עוד לפני שנורתה הירייה הראשונה, ניכר כי מדינות במזרח התיכון, וישראל בכללן, מעוניינות לשמור על עמדה ניטרלית ככל הניתן ולהימנע מהצורך לנקוט עמדה בסכסוך במזרח אירופה ולבחור צד. מצד אחד, למרות ההבנה כי ארצות הברית מצמצמת את מעורבותה במזרח התיכון, עדיין מרבית המדינות באזור רואות ביחסים טובים עם הממשל האמריקאי נדבך מרכזי בתפיסת הביטחון שלהן. ומצד שני, הן מעוניינות לשמר גם את מערכת היחסים עם רוסיה שהועמקה בשנים האחרונות והיא כוללת כיום קשרים צבאיים מתרחבים וקידום של עסקאות לרכישת אמצעי לחימה רוסיים. זאת, מעבר למעורבותה העמוקה של רוסיה במלחמה בסוריה.

מוקדם עדיין להעריך את מלוא המשמעויות הגלובליות מהמשבר באירופה וברור שלהתפתחויות הצבאיות והמדיניות, ובכלל זה להסדרים שיקבעו לאחר מכן, תהייה השפעה גם על הסיכונים וההזדמנויות שיעמדו בפני מדינות במזרח התיכון. אמנם אין בידן יכולת למנוע הידרדרות צבאית, אך יהיה עליהן לגבש מדיניות ולפעול במהירות לאורה כדי למזער סיכונים אפשריים.

גם ישראל, כמדינות אחרות באזור, מקפידה לפי שעה להלך בין הטיפות ולהימנע מלהביע עמדה לגבי ההתפתחויות. ישראל נאלצה אמנם לקרוא לאזרחיה לצאת מאוקראינה, שמא ייקלעו למלחמה - אם וכאשר תפרוץ - ואף ספגה גינוי משלטונות קייב לאחר שפורסם כי פנתה לרוסיה לסייע בהוצאת אזרחים ישראלים מאוקראינה. מבחינת ישראל, משמעויות העיקריות של המשבר יתמקדו בשלושה מישורים: הגלובלי, בזירה האזורית, ובשכנותה הקרובה ביותר - הזירה הצפונית.

מול הזירה הגלובאלית - ככל שיארך המשבר ויסתבך, ובפרט אם תפרוץ מלחמה ותימשך, כך צפוי שהנשיא ביידן והממשל האמריקאי, המעוניינים לבסס ולהמחיש את מעמדה המוביל של ארצות הברית במערכת הבינלאומית, ייתבעו לבחור צד בגלוי, לצדד בנחישות במהלכים האמריקאים ובין היתר לקחת חלק בלחצים שיופעלו על רוסיה ולציית לכללי הסנקציות שיוטלו עליה. בנסיבות אלה, ספק רב האם הממשל האמריקאי יהיה קשוב ויגלה הבנה לניסיונות מצד ישראל לטעון ולהסביר כי אינטרסים ישראליים מחייבים לשמור על ערוצים פתוחים גם עם מוסקבה. כן סביר שלנוכח הסתייגות מצד מדינות במזרח התיכון לגלות הזדהות מלאה עם עמדת ארצות הברית ומהלכיה, בהמשך יבוא הממשל חשבון עם אותן מדינות שינסו להמשיך ו"לשבת על הגדר". המשבר במזרח אירופה עשוי דווקא לחדד בארצות הברית את חשיבותו של האזור כספק אנרגיה חלופית לרוסיה. נראה כי הממשל כבר מצפה לראות צעדים בכיוון זה. חתירתו לאתר אלטרנטיבה לסוגיית האנרגיה באה לידי ביטוי בין היתר מול קטאר, שהוכרזה במהלך ביקור שערך לאחרונה השייח' תמים בן חמד ח'ליפה א-ת'אני בווינגטון כ"בעלת ברית חשובה שאינה חברה בנאט"ו (Major Non-Nato ally)". פניה דומה של הממשל לערב הסעודית נענתה עד כה בכתף קרה, אך סביר כי בהמשך הסעודים ינסו למנף את הדרישות מהם בהקשר לשוק האנרגיה כדי לשפר את

יחסיהם עם הממשל האמריקאי. אחת החלופות לאספקת גז מרוסיה לאירופה היא משדות הגז במזרח הים התיכון המשותפים למצרים, קפריסין וישראל. ירושלים וגם קהיר תתקשינה להתנגד לדרישת ארצות הברית לספק גז לאירופה ובכך לסייע בחסימת אספקת הגז מרוסיה בצינורות Nordstream-1/2.

בזירה האזורית - המשבר במזרח אירופה, בעיקר אם יידרדר למערכה צבאית, עלול להשפיע ישירות על יציבותן של חלק מהמדינות במזרח התיכון, בעיקר מאחר שהן נסמכות במידה רבה על אספקה של תוצרת חקלאית בכלל וחיטה בפרט מאוקראינה ורוסיה. לדוגמה, מצרים שהנה אחת הקנייניות המרכזיות של חיטה בעולם, רוכשת את רוב התבואה מרוסיה ומאוקראינה, שהיא גם ספקית התירס המרכזית עבורה. סביר כי הימשכות המשבר בשאלת אוקראינה והקשר שלה למערב, ובפרט אם יתפתח למצור על תנועה בים השחור, יגביל משמעותית את היכולת לספק מוצרי חקלאות דרכו למזרח התיכון. להקשר כלכלי זה יש להוסיף גם את העלויות ההולכות ועולות של האנרגיה, השינוע והתובלה. יש לקחת בחשבון כי בעיתיות זו, הנוספת על האתגרים שבפניהן ניצבות מדינות רבות באזור - הנובעים מהגידול הדמוגרפי, שיעורי האבטלה העולים בעיקר בקרב הדור הצעיר, וכן השפעות שינויי האקלים - תקשה עד מאוד על יכולתן למנוע הידרדרות במצבן. במציאות זו יגבר הסיכוי כי המשטרים באזור ישובו ויתמודדו עם מחאה עממית גואה, שתקצר ידם מלספק מענה לדרישות הציבורים. מדינות שרב הסיכוי שיציבותן תתערער, כתוצאה עקיפה אמנם של המשבר בין רוסיה למדינות נאט"ו, הן החלשות ביותר באזור: סוריה, לבנון, לוב ועיראק. בתנאים אלה של משבר בינלאומי חריף יגבר גם חשש ליציבותן של ירדן ומצרים. למותר לציין, דינה של אי-יציבות במדינות שכנות להוסיף נדבך לאתגרי הביטחון הניצבים בפני ישראל. סביר שישראל עצמה תצטרך להתמודד עם מחירי האנרגיה המאמימים והשלכותיהם על יוקר המחיה. אתגר נוסף עבורה, שינבע מהתמקדות ארצות הברית באירופה, יהיה האצתה של מגמת ההתרחקות האמריקאית מהמזרח התיכון והגבלת תמיכתה הצבאית של ארצות הברית בבעלות בריתה באזור.

ישראל מול החזית הצפונית - נראה כי האפשרות שרוסיה תנצל את זירת הפעולה בסוריה כדי להמחיש לארצות הברית כי בידיה מנופים להפוך גם זירות נוספות על מזרח אירופה לנפיצות כבר מתממשת הלכה למעשה. בתקופה האחרונה מוסקבה מערימה קשיים על ניהול המערכה הישראלית נגד ההתבססות האיראנית בסוריה ומאמציה של טהראן להעביר אמצעי לחימה דרך שטח סוריה לחזבאללה בלבנון. במהלך ינואר הודיע משרד ההגנה הרוסי כי מטוסים רוסיים וסוריים קיימו פטרול משותף בשמי רמת הגולן וכי בכוונת מוסקבה ודמשק להמשיך בכך. היה זה מסר ברור לישראל כי בידי רוסיה היכולת, אם תרצה בכך, להפריע לישראל במאבקה נגד הציר האיראני, כפי שהוא בא לידי ביטוי בשטח סוריה. יש לראותו גם כצעד שנועד להבהיר לירושלים כי בלקיחת צד במשבר בין רוסיה לנאט"ו כרוך סיכון מבחינתה, וכמסר לווינגטון, שתכליתו להמחיש שבידי מוסקבה מנופי לחץ נוספים. [יצינו בהקשר זה דבריו של מפקד סנטקום המיועד במהלך עדותו בקונגרס, כי "אם רוסיה תפלוש](#)

[לאוקראינה היא לא תהסס להפוך לגורם מערער \(Spoiler\) בסוריה](#). לפיכך, לתגובה אמריקאית למתקפה רוסית באוקראינה, שתבוא לידי ביטוי בבידוד רוסיה ובהעמקת הסנקציות המוטלות עליה, צפויות להיות השלכות שליליות לישראל. במסגרת התגובה הרוסית נגד בעלות בריתה של ארצות הברית, אפשר שמוסקבה תנתק את התיאום המבצעי הרוסי-ישראלי וכן תנסה לסכל תקיפות ישראליות בסוריה באמצעות מערכות הגנה אווירית ומטוסי יירוט רוסיים. בד בבד, ייתכן כי רוסיה תימנע מריסון איראן ואף תעודד אותה בהפעלת שלוחיה, לא רק נגד הכוחות האמריקאיים בסוריה, אלא גם נגד ישראל.

המלצות מרכזיות לישראל:

א. הבחירה של מדינות המזרח התיכון, ובכללן ישראל, בניטרליות מעידה על השינוי במעמד ארצות הברית באזור ובמאזן הכוחות האזורי. עם זאת, היחסים המיוחדים עם ארצות הברית, המהווה מגן מדיני-דיפלומטי חיוני לישראל, והמחויבות האמריקאית המוצהרת לביטחונה אינם משאירים ברירה לישראל - גם אם תעדיף לשבת על הגדר - אלא לצדד באופן מלא וללא סימני פקפוק בעמדתה של וושינגטון. אם ישראל תימנע מלהתייצב במחנה של ארצות הברית ואירופה, המתיחות עם הממשל תגבר ותגלוש גם לדרישה אמריקאית לצמצם את מערכת היחסים בין ישראל לסין. בנוסף, ירושלים לא תוכל לסרב לתביעה מצד וושינגטון לפתח חלופה לאספקת גז לאירופה במקום מרוסיה.

ב. נדרש לגבש מענה לקשת ההשלכות לישראל במצב של התפתחות גרסה חדשה של "המלחמה הקרה" בין ארצות הברית לרוסיה. בהקשר זה חשוב להקפיד על התייעצויות שוטפות עם וושינגטון ולהעביר כבר עתה מסר ברור ומחייב, גם אם בחשאי, שישראל תתייצב פומבית כאשר יהיה צורך בצד שמובילה ארצות הברית - גם על חשבון היחסים עם מוסקבה.

ג. המשא ומתן המתנהל בווינה לגבי חזרה להסכם הגרעין מתקדם ועולה הסבירות כי החתימה על ההסכם תתבצע כבר בימים הקרובים. מומלץ לישראל להימנע ככל האפשר מכניסה לעימות "ראש בראש" עם הממשל, בוודאי בפומבי, גם אם יחתם בתקופה הקרובה הסכם חדש עם איראן.

ד. יש להמשיך בשלב זה על שמירת ערוצי הידברות עם מוסקבה - גם לגבי הצורך החיוני המתמיד להימנע מחיכוך צבאי בזירה הצפונית, אך להתכונן לתרחיש שבמסגרתו הקשר והתאום המבצעי בין ישראל לרוסיה יתנתק וצה"ל יעמוד בפני אתגרים גוברים בזירה הצפונית.

ה. יש להימנע כעת ממכירת נשק לאוקראינה ולמדינות המעטפת של רוסיה, בעיקר נשק נגד טנקים, ובכלל זה להמשיך ולמנוע אספקת סוללות כיפת ברזל מהצבא האמריקאי לאוקראינה.

ו. על ישראל להרחיב את המאמצים לבסס את קשריה עם מדינות האזור ולהעביר להן מסרים חיוביים, כדי להיערך לאפשרות של זעזועים פנימיים בהן ובמטרה למנוע נסיגה בתהליך הנורמליזציה. יהיה בכך גם מסר לארצות הברית, כי ישראל לא זו בלבד שהיא בצד הנכון, אלא היא פועלת לבסס חזית אזורית התומכת במדיניותה.

ז. יש להיענות בחיוב לגישושי ההתקרבות המחודשת מצד טורקיה. טורקיה היא מדינה חשובה בנאט"ו ובראיה רחבה, שיפור היחסים עימה יחזק את המעמד האסטרטגי של ישראל ואת הנכסיות שלה באזור.